

Zombori Zsolt

FORMATERVEZÉSIMINTA-OLTALOM MAGYARORSZÁGON ÉS AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGBEN II. RÉSZ*

III. 1.6. Újdonság és egyéni jelleg

Az irányelv 3. cikkének (2) bekezdése az oltalmazhatóság feltételeként újdonságot (new) és egyéni jelleget (individual character) követel meg. A TRIPS 25. cikke eredeti jellegről szól (originality). Ez a terminológia emlékeztet a szerzői jogi szóhasználatra. Szerzői jogi törvényünk⁴⁵ „a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jelleget” emeli ki. A TRIPS megközelítésmódja abból fakad, hogy az egyezmény nem írja elő, hogy a dizájnt lajstromozással az iparjogvédelem területén kellene védeni. Csak a védelem megteremtését várja el, ezt azonban a szerzői jog területén is elképzelhetőnek tartja.

Az irányelv ennél többet ír elő, mert az esetleges szerzői jogi védelemtől függetlenül kötelezi a tagállamokat, hogy lajstromozáson alapuló, iparjogvédelmi jellegű, némiképp a szabadalom mintájára felépülő védelmet biztosítsanak a formatervezési mintáknak.

III. 1.6.1. Újdonság (novelty)

„2. § (1) Új a minta, ha azzal azonos minta nem jutott nyilvánosságra az elsőbbség időpontját megelőzően.

(2) A mintákat egymással azonosnak kell tekinteni akkor is, ha külső jellegzetességeik csupán lényegtelen részletekben különböznek.”

Az újdonság objektív kritérium, azt az elvárást fejezi ki, hogy a „mintának különböznie kell bármely korábbi mintától”.⁴⁶ Mivel a minta oltalmazhatóságának nem feltétele, hogy elválaszthatatlanul kötődjék a hordozó termékhez, ebből levezethető, hogy ugyanannak a mintának korábban más terméken történő nyilvánosságra jutását újdonságrontó tényezőnek kell tekinteni. A képeslap példáját továbbgondolva ez azt jelenti, hogy ha a képeslap egy már ismert rajzfilmfigurát ábrázol, akkor ez a minta már nem felel meg az újdonság követelményének. Ha a minta alapjául olyan külső megjelenés szolgált, amely nem minősül terméknek, akkor ennek nyilvánossága nem újdonságrontó. Ezt a legkönnyebben a híressé-

* Az Elte Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékén készült diplomamunka szerkesztett változata (konzulens: dr. Faludi Gábor), amelynek első része az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle áprilisi számában jelent meg; a fejezetek és a lábjegyzetek számozása folyamatos.

⁴⁵ 1999. évi LXXVI. törvény

⁴⁶ David Musker: Community Design Law – Principles and Practice. Sweet and Maxwell, London, 2002, 25. o.

gekről mintázott babák példájával lehet megvilágítani: mivel az ember nem termék, külső megjelenése sem tekinthető mintának, így a róla készült, immár valódi termékben megtestesülő minta nem lehet ismétlés, hanem valódi újdonság.

Az újdonság meghatározásakor nem az összbnyomást kell figyelembe venni, hanem az új és a régebbi minta külsejét kell megvizsgálni, akár egymás mellé állítva őket.

Nehéz kérdés, hogy vajon a tájékozott használó vagy egy még tájékozottabb, szakértő személy nézőpontjából, annak ismeretanyagát használva kell-e az összehasonlítást elvégezni. A kettő közötti különbségtétel szinte lehetetlennek tűnik, hiszen a gyakorlatban bírók fogják elvégezni az összehasonlítást, s még akkor is meggyőződésük szerint döntenek majd, ha szakértői bizonyítást vesznek igénybe. Mindenesetre a „szakértő szem” alkalmazása mellettí érvként hozható fel a törvény 4. §-ának (1) szakasza, amely „szakmai köröket” említ a nyilvánosságra jutás később tárgyalandó kivételei között. Ha ezt a megközelítést⁴⁷ fogadja el a gyakorlat, akkor a minták fokról-fokra, részletekig menő összehasonlítása tűnik helyénvalónak. A szakértő valószínűleg biztosabban meg tudja állapítani, hogy mi számít lényegtelen különbségnek, azaz melyek azok a minták, amelyeket azonosnak kell tekinteni. Az azonosságnak ez a fikciója azonban egy mankó, amely annak eldöntését könnyíti meg, hogy egy minta azonos-e egy régebbivel vagy sem. Csakhogy a szakértőt leginkább az különbözteti meg az – akár tájékozott – felhasználótól, hogy ilyen törvényi segítség nélkül, technikai ismeretei és tudományos módszerei birtokában is képes eldönteni az azonosság és különbözőség, tehát az újdonság kérdését. Ezért védhető álláspontnak tűnik, hogy a jogalkotó éppen a felhasználók dolgát akarta megkönnyíteni. Ez pedig azt sejteti, hogy az újdonságot is a tájékozott felhasználók szemével kell megítélni, s azt kell vizsgálni, hogy az összbnyomás belül a minta külsejéről részletes megtekintéskor alkotott kép mennyiben különbözik a régebbi mintától. Ezzel a logikával érthető meg az is, hogy a lényegtelen különbség miért számít azonosságnak: a fogyasztó hajlamos arra, hogy kis különbségeket ne vegyen észre. Ha ezt az álláspontot fogadjuk el, akkor az újdonság megítélésekor a szakértői bizonyítás is arra irányul, hogy mit lát a fogyasztó, ha ránéz a mintára.

III. 1.6.2. Egyéni jelleg (individual character)

„3. § (1) A mintának egyéni jellege van, ha az elsőbbség időpontja előtt nyilvánosságra jutott bármely mintához képest a tájékozott használóra eltérő összbnyomást tesz.

(2) Az egyéni jelleg megítélésekor figyelembe kell venni, hogy a szerző – különösen a termék természetére és az ipari, illetve kézműipari ágazat sajátosságaira tekintettel – milyen alkotói szabadságfokkal alakíthatta ki a mintát.”

A minta egyéni jellegét az „eltérő összbnyomás” alapozza meg. Az újdonság kritériumá-

⁴⁷ Musker i. m. (46), 26. o., valamint Ulrike Koschtial: Design Law: Individual Character, Visibility and Functionality. International Review of Industrial Property and Copyright Law, 2005. 3. sz. 298. o.

tól eltérően ezt nem a részletek összehasonlításával, hanem a minta egységére figyelemmel kell megítélni.

Az újdonsághoz képest nemcsak a minta látható külsejét, hanem megjelenésének összes számba vehető elemét figyelembe kell venni.⁴⁸ Fontos kiemelni, hogy nem a formatervező tehetségének egyéni kifejeződését kell keresni,⁴⁹ s nem számít az sem, hogy mekkora tervezői, alkotói munkát fektettek a mintába. Az oltalom nem attól függ, hogy milyen nehéz volt a mintát megalkotni, hanem attól, hogy annak hatása mennyire szembeszökő. „A mintaoltalom nem a jó dizájn jutalma.”⁵⁰ Az irányelv egyik legnagyobb újdonsága, hogy az esztétikai megfontolások nem játszanak szerepet a minta egyéni jellegének megítélésében.⁵¹ „Az európai jogi megközelítés a dizájn védhetőségét olyan tisztán formális és piacorientált szempontokra alapozza, mint például a marketingfunkció és a piaci siker.”⁵² Persze mindez korántsem jelenti azt, hogy a dizájn esztétikai értékei jelentőségüket veszítették volna, hiszen a fogyasztói magatartásra gyakorolt hatásukat továbbra sem lehet lebecsülni.

Vajon elképzelhető-e, hogy egy újnak tekinthető minta a korábbi mintához képest azonos összbenyomást kelt? Ha ugyanis akár a szakértő, akár a felhasználó szemével nézve a minta új, nem jelenti-e mindez azt is, hogy az összbenyomás is eltérő? Ebben az esetben nem lenne szükség az egyéni jellegre mint második konjunktív feltételre. Elképzelhető, hogy egy valóban más minta mégsem hoz semmi egyénit a régihez képest, s ugyanúgy az is, hogy bár a külső újdonság nem áll meg, az anyaghasználat miatt mégis egyéni jelleget teremt. Ez utóbbi eset jól példázza, hogy a két feltétel együttes követelménye akadályozza meg, hogy egy szolgai másolat más anyagból megvalósítva újabb oltalom tárgya legyen.

Az egyéni jelleg esetében a törvény a „tájékozott használó” nézőpontjából rendeli megítélni az egyéni jelleget, s ezzel elkerüli az újdonság megítélője kapcsán már vázolt dilemmát. Ez a jogalkotói nagyvonalúság azonban csak látszólagos: a „tájékozott használó”⁵³ (informed user, utilisateur averti) fogalmának kitöltése a bíróságokra vár. A Zöld könyv meghatározása szerint az eltérő összbenyomás tesztjét „azon a szinten kell elvégezni, ahol a termék gazdasági célja megvalósul, azaz a piacon, ahol a vásárlók hétköznapi emberek, akik nem rendelkeznek a szakavatott formatervező tudásával.”⁵⁴ A használó tehát nem szakember, de akkor mennyiben kell tájékozottnak lennie? Az Európai Bizottság szerint „a tájékozott felhasználó – nem szükségszerűen, de – lehet a végfelhasználó, akinek biztos ismerete vagy

⁴⁸ Lásd: III. 1.3. fejezetet

⁴⁹ Ahogy azt a francia jog elvárta az irányelv előtt [*Alexandra Neri: Protection of Designs and models in France*. Idézi: *Koschtial*, i. m. (47) 298. o.]

⁵⁰ Max Planck Institute draft commentary (In: *Towards a European Design Law*). Idézi: *Musker* i. m. (46), 29. o.

⁵¹ A tvr. is ezt az elvet követte, így a magyar jogban az irányelv átültetése nem jelentett akkora paradigmaváltást, mint például Németországban, Franciaországban, vagy épp Olaszországban [lásd erről bővebben: *Koschtial*, i. m. (47) 298. o.]

⁵² *Koschtial*, i. m. (47) 298. o.

⁵³ Irányelv, 5. cikk (1)

⁵⁴ „the test would be assessed at the level where the economic significance of the designed product is exploited, i.e. on the market, where purchasers are ordinary people, lacking the knowledge of the „skilled designer” (Zöld könyv 5.5.6.2.)

tudomása van a formatervezési mintáról, amelynek mértéke az adott formatervezési minta karakterétől is függ.⁵⁵ Ez a meghatározás azt sugallja, hogy a minta által keltett összbenyomást egy olyan felhasználó nézőpontjából kell megítélni, aki az adott mintához kapcsolódó iparágban nyilvánosságra került hasonló mintákat már ismeri.

A Zöld könyv szerint a „tájékozott használó” formatervezési tájékozottsága oly mértékű, amelyet a vásárlók a gyártók termékeinek ismeretében megszerezhetnek.⁵⁶ Eszerint tehát a tájékozott használó az a vásárló, aki ismeri annyira a termékeket, hogy képet tud alkotni az adott termékcsoporthoz adott időben jellemző formatervezési irányvonalakról. Nem tudni azonban, hogy mekkora termékcsoporthoz kell lefednie a fogyasztó ismereteinek, azaz például egy játékautó dizájnjában esetében elegendő-e a játékautók piacát ismernie, vagy szükséges-e a valódi autók formatervezési megoldásaival is tisztában lennie. A kérdés már csak azért is jogos, mert egy gépjármű nyilvánosságra jutott formatervezési mintája lerontja az azonos kinézetű játékautó újdonságát.

Látható tehát, hogy a tájékozott használó, még ha „hétköznapi ember” is, többet tud az érintett iparág formatervezéséről, mint az átlagos vásárló. A Max Planck Intézet szerint a tájékozott használó „formatervezés-orientált fogyasztó”.⁵⁷

Más vélemények nem osztják azt a nézetet, hogy a használón mindenképpen a végfelhasználót, a vásárlót kell érteni. Talán átgondolandó, hogy például az adott terméket árusító üzlet beszerzési vezetője nem tájékozottabb-e a piacon elérhető hasonló termékek formatervezésével kapcsolatban, mint a vevő, hiszen az utóbbi már csak az üzletek beszerzési politikája alapján megszűrt, így a teljes választékot korántsem lefedő termékek alapján tájékozódhat a piac formatervezési megoldásairól.

Némileg könnyebb megítélni az „alkotói szabadságfok”⁵⁸ (dizájn freedom) mértékét. Itt azt kell figyelembe venni, hogy egyes termékek iparilag kevésbé alakíthatók szabadon, ezért már kisebb eltérések is egyéni jelleget kölcsönöznek nekik, míg más iparágak termékei funkcióik megőrzése mellett is korlátlan szabadsággal átervezhetők, ezért esetükben az eredetiség mércéjét magasabbra kell tenni. Nemcsak a termék fajtája, hanem a piaca is behatárolhatja a formatervező szabadságát, minél több ugyanis a formatervezett termék a kérdéses áru piacán, annál korlátozottabb lehetőségei vannak a tervezőnek, hogy a korábbiakhoz képest újjal és egyénivel álljon elő.⁵⁹ Ez a mérce tehát egy „mozgó skálát” jelent,⁶⁰ amely a megvalósíthatóságból és a piaci körülményekből fakadó kötöttségek figyelembevételére is alkalmas.

⁵⁵ An „informed user” may be, but is not necessarily, the end user and that he/she would have a „certain level of knowledge or design awareness ... depending on the character of the design”. (<http://www.vossiusandpartner.com/eng/flash/design.html>)

⁵⁶ „He should be aware of information provided to the public by manufacturers about the significance of design improvements” (Zöld könyv, 5.5.6.3.)

⁵⁷ „design oriented consumer”

⁵⁸ Irányelv, 5. cikk (2)

⁵⁹ Koschtial, i. m. (47) 305. o.

⁶⁰ Musker i. m. (46), 33. o.

Semmi esetre sem jelent azonban mérlegelési jogkört. Az oltalmat megadó hatóság e kritériumokat nem a formatervezési minta értékének eldöntéséhez használja fel, tehát nem arról dönt, hogy a minta megérdemli-e az oltalmat. Az alkotói szabadságfok tesztje mindemellett tovább bonyolítja a „tájékozott felhasználó” problémakörét, hiszen ezt is az ő szemével kell megítélni. Ha el is fogadjuk, hogy a felhasználó igen jól ismeri az iparágban szokásos dizájnmegoldásokat, azt már nehezen várhatjuk el tőle, hogy mindemellett még azzal is tisztában legyen, hogy az iparág sajátosságai mekkora teret engednek a formatervező alkotói szabadságának. Példával illusztrálva a kérdést, egy autókarosszéria egyéni jellegének megítélése kapcsán egy autórajongó és a legtöbb, autós újságot is rendszeresen olvasó felhasználó talán nagy tájékozottsággal képes megítélni, hogy az autó formája a régiekhez képest egyéni-e. Ám azt, hogy e forma kialakítása mennyiben volt behatárolva a karosszéria ütközési szilárdságához kapcsolódó elvárások, aerodinamikai megfontolások, korrózióvédelmi és egyéb előírások által, nemhogy a felhasználó, de még egy átlagosan képzett szakértő is csak nehezen képes megítélni. Ezért az alkotói szabadságfok kérdése gyakran nagyon is szubjektív és viszonylagos, ezért gyaníthatóan a bírói gyakorlat sem lesz egységes és konzekvens.

III. 1.7. Az újdonság és az egyéni jelleg időbeli megítélése

Az újdonságot és az egyéni jelleget esetleg lerontó minták azon minták közül kerülhetnek ki, amelyek az elsőbbség időpontja előtt nyilvánosságra jutottak. Tehát két időpontot kell figyelembe venni: a nyilvánosságra jutás és az elsőbbség időpontját.

„A mintát nyilvánosságra jutottnak kell tekinteni, ha közzététel, egyéb közlés útján, kiállítás, kereskedelmi forgalomba hozatallal vagy bármilyen módon bárki számára hozzáférhetővé vált, kivéve, ha ezek az események a rendes üzletvitel során ésszerűen nem juthattak az érintett ágazaton belül az Európai Közösségben működő szakmai körök tudomására.”⁶¹

A rendelkezés első fordulata a szabadalmi jogban ismert „világújdonság” követelményére emlékeztet. A szabadalmak esetében az is „a tudomány állásához tartozik” (azaz itt: nyilvánosságra jutott), amit esetleg egy, a világ eldugott szegletében kiadott könyvben írtak le, még akkor is, ha a könyvet még soha senki sem olvasta. A tvr. ehhez hasonlóan a formatervezési mintáknál is világújdonságot követelt, az új törvény idézett rendelkezésének második fordulata azonban ezen jelentősen változtat. Nem jelent ugyanis nyilvánosságra jutást, ha a minta nem az érintett iparágban vált ismertté, illetőleg az sem, ha ugyan az érintett iparágban ismertté vált, de mégsem juthatott az Európai Közösségben működő szakmai körök tudomására. Ez utóbbinak azonban kicsi a valószínűsége, ugyanis az ipari információáramlás megnövekedett sebessége miatt a szakmai körök, amelyekről ráadásul feltételezzük, hogy még a tájékozott használnál is otthonosabban mozognak az adott iparág formatervezésének világában, szinte erőfeszítés nélkül értesülhetnek a minták publikálásáról.

⁶¹ Törvény, 4. § (1)

Az érintett ágazat és ezen keresztül a releváns szakmai körök meghatározása komoly problémákat vet fel. Musker példája⁶² szerint egy izzítógyertya mintája jól ismert lehet a gépészek számára, miközben teljesen ismeretlen, ugyanakkor rendkívül inspiráló lehet az ékszerészek között, és ez akár oda is vezethet, hogy az utóbbi területen megpróbálják lajstromoztatni. A megadott oltalom utóbb a minta autóiiparban való alkalmazását is akadályozná. Ennek elkerülése miatt az érintett iparágak közül mindig azt kell figyelembe venni, amelyekben a korábbi, tehát a mintaoltalmat potenciálisan megakadályozó minta nyilvánosságra jutott. Ez az értelmezés megmagyarázza azt is, hogy a már említett gépjármű és játékauto példája esetében a gépjármű karosszériája miért minősül újdonságrontónak.

A példák rávilágítanak egy nehezen kezelhető problémára. „Érintett iparágból” ugyanis mindig legalább kettő van: az egyikben nyilvánosságra jutott a minta és esetleg már alkalmazzák, a másikban viszont a szakmai körök nem ismerik, és lajstromoztatni szeretnék. Ezek az iparágak éppen a formatervezés kreatív jellege és a hagyományos iparágak határait sokszor meghökkenítő merészséggel átugró megoldásai miatt gyakran elképzelhetetlenül távol vannak egymástól (gépgyártás-ékszertervezés), ezért beazonosításuk nehezen lehetséges. Könnyű az azonosítás, ha maga a dizájnner hozta nyilvánosságra a mintát, akkor ugyanis érdekében áll, hogy felfedje a minta nyilvánosságra hozatalát, és emellett megkísérelje az alábbiakban tárgyalandó mentőlehetőségek valamelyikét kihasználni. Ám jóval életszerűbb, hogy nem is tud arról, hogy egy másik iparágban az általa megalkotott, újnak és egyéninek hitt (vagy attól csak jelentéktelen részletekben különböző) minta már nyilvánosságra jutott.

A nyilvánosságra jutás negatív következményei alól mentesít a 4. § további két bekezdése. Nem jelent nyilvánosságra jutást a minta titoktartási kötelezettség melletti bemutatása harmadik személynek. Az elsőbbség időpontját megelőzően tizenkét hónappal a bejelentővel vagy jogelődjével szembeni jogsértés miatti nyilvánosságra jutás nem vehető figyelembe. Amennyiben a jogosult a jogsértést követő tizenkét hónapon belül bejelentést tesz, oltalmat kaphat. Ez a jogsértésből fakadó újdonságrontó nyilvánosságra jutás igazságtalanságának orvoslására alkalmas megoldás.

A másik hasonló, tizenkét hónapos türelmi idővel támogatott kivétel azt teszi lehetővé, hogy a jogosult legfeljebb egy éven keresztül forgalmazva a mintát meggyőződhessen annak piaci értékéről, és csak ezután tegye meg a bejelentést. Ez a megoldás igen nagyvonalú jogalkotói gesztus, ha ugyanis a tizenkét hónap végéhez közeledve az arra jogosult megteszi a bejelentést, akkor a már eltelt időhöz még hozzá kell számítanunk a bejelentés és az oltalom végleges megadása között eltelt időt, ami alatt függő oltalmat élvez a minta. Közben zavartalanul folytatódhat a termék piaci bevezetése és tesztelése. Az irányelv felülvizsgálata során a Bizottság minden bizonnyal ki fog térni e helyzetnek a piaci versenyre gyakorolt hatásaira.

⁶² Musker i. m. (46) 36. o.

A másik viszonyítási időpont az elsőbbség napja. Ez az időpont végeredményben egy mesterségesen elismertett időpillanat, amelyet különböző feltételek alapoznak meg. Az elsőbbségi idő elismerése azzal az előnnyel jár, hogy a minta feltételrendszerét, az újdonságot és az egyéni jelleget erre az időpontra nézve kell vizsgálni. Így az utóbb a mintaoltalom feltételeit lerontó események már nem érinthetik az oltalom megadását. Ha sikerül korábbi elsőbbséget érvényesíteni, akkor egy azt követően, de a bejelentésnél korábban nyilvánosságra hozott, azonos minta újdonságrontó hatása elveszik, illetve ez utóbbi mintára nézve lesz majd újdonságrontó a korábbi elsőbbségű minta. Az elsőbbség tehát jelentős előnyt nyújthat a jogosultnak. Az elsőbbségnek a törvény több fajtáját is ismeri, ezeket a 40. § szabályozza:

- bejelentési elsőbbség: a mintaoltalmi bejelentés napja, egyéb elsőbbség hiányában ezt kell általánosnak tekinteni;
- uniós elsőbbség: a Párizsi Unió Egyezmény 4. cikke szabályozza részletesen, lényege, hogy az egyezmény által létrehozott unió bármely tagállamában tett olyan bejelentés, amelyből a bejelentés napja kétségtelenül megállapítható, a bejelentés további sorsától (ad absurdum esetleges elutasításától) függetlenül az egész unió területére igényelhető elsőbbséget biztosít, legfeljebb hat hónapra. A törvény ennek az elsőbbségnek a területi hatályát kiterjeszti a PUE-ban nem részes WTO-tagállamban vagy viszonyosság esetén más államban tett bejelentésre is;
- kiállítási elsőbbség: a bejelentési napot legfeljebb hat hónappal megelőző, az Magyar Szabadalmi Hivatal elnöke által szabott feltételeknek megfelelő kiállítás napja;
- belső elsőbbség: a bejelentő azonos mintára vonatkozó, korábbi, folyamatban lévő mintaoltalmi bejelentésének hat hónapnál nem korábbi bejelentési napja, ha azzal kapcsolatban más elsőbbséget nem érvényesítettek.

Ezen elsőbbségi időpontokat – a bejelentési elsőbbséget értelemszerűen kivéve – külön kell igényelni a bejelentéstől számított két hónapon belül, s egyéb feltételeket is teljesíteni kell. Az uniós elsőbbség külön is figyelmet érdemel, mert alkalmazhatósági határainak széles meghúzása azzal jár, hogy az unió területén az első bejelentés sorra bebiztosíthatja a többi tagországban tett későbbi bejelentések elfogadását.

Az elsőbbségi időpont az oltalom létrejötte és léte szempontjából több esetben is meghatározó viszonyítási pontként szolgál.

III. 1.8. A mintaoltalom kizárásai

A mintaoltalmat kizáró okokat a törvény a 6–10. §-ban szabályozza az irányelvvel összhangban. „Nem részesülhet mintaoltalomban a külső jellegzetesség, amely kizárólag a termék műszaki rendeltetésének következménye.”⁶³ E kizárás azt a célt szolgálja, hogy ne kapjon

⁶³ Törvény, 6. § (1)

formatervezési mintaként védelmet, azaz ne legyen elzárva a versenytársak elől az olyan külső, amely pusztán valamilyen technikai innovációnak az eredménye. Ez a megállapítás azonban épp megfordítva fedi fel a kizárás valódi célját: mivel a kérdéses külső jellegzetesség új technikai megoldás adottságaként jött létre, a védelem valójában épp ezt a technikai újítást zárná el a versenytársak elől, ami nem a mintaoltalom feladata, hanem a szabadalomé, ha a szükséges feltételek teljesülnek. Musker felveti azt a kérdést, hogy ha a formatervezési mintának nem kell megfelelnie esztétikai kritériumoknak, azaz akár a tisztán ipari célú minták is védettséget élveznek, akkor az irányelv miért zárja ki az „innovatív műszaki megoldáson alapuló mintákat?”⁶⁴

Az egyik értelmezési lehetőség szerint a kizárással elkerülhető a mintaoltalom és egy esetleges szabadalom ütközése. Ez azonban csak akkor képzelhető el, ha a találmány olyan feltalálói lépésre épülne, amely csak és kizárólag a kérdéses minta külsejében manifesztálódik. Ugyanis csak ebben az esetben lenne a külső jellegzetesség pusztán a termék műszaki rendeltetésének, azaz az ipari funkcionak a következménye. Erre egyrészt kicsi az esély, másrészt nem valószínű, hogy egy szabadalom oltalmi feltételeit is kielégítő találmány számára alkotója a korlátozottabb védelmet biztosító formatervezésiminta-oltalmat igényelné. Más lenne a helyzet, ha a szabadalom szigorú feltételeit nem teljesítő termék mintájára igényelnének védelmet, mint az a Koschtial által idézett,⁶⁵ az USA-ban megtörtént Esquire Inc. vs. Ringer-esetben történt. A felperes egy utcai lámpát akart oltalom alá vonni, mivel az nemcsak világított éjjel, de nappal díszítette is az utcát. A problémát az okozza, hogy egy ilyen esetben a magyar jogban nem állna meg a védelmet kizáró kivétel, azaz a tiszta funkcionális, mivel nem lehetne bizonyítani, hogy a kandeláber formáját tisztán a funkció diktálta. Ez pedig azt a veszélyt rejti magában, hogy a formatervezési oltalmat szabadalom helyett, de azonos céllal, tehát egy technikai megoldás monopolizálására próbálják meg felhasználni. Márpedig ez sem az irányelvnek, sem a törvénynek nem célja.

Védhető értelmezésnek tűnik, hogy a kérdéses szakasz mintegy az „egyéni jelleg” pontosításaként arra utal, hogy fogalmilag sem lehet egyéni az a külső jellegzetesség, amelyet kizárólag a termék műszaki rendeltetése determinál. Ezt az Európai Bíróság is megállapította a Philips vs. Remington-ügyben.⁶⁶ Ez részben igaz lehet, hiszen bizonyos termékeket valóban szinte csak meghatározott formában lehet elkészíteni. De abban az esetben, ha a tervező egy akár már széles körben ismert termék műszaki rendeltetését kisebb-nagyobb mértékben, akár a funkció rovására is, feláldozza a megjelenés oltarán, akkor az ebből fakadó, eltérő összbnyomást keltő külső éppen emiatt lehet egyéni jellegű. Természetesen felvetődik a filozófiainak tűnő kérdés: vajon a szándékolt külső összhatásból ered a műszaki rendeltetés csökkenése,

⁶⁴ Musker i. m. (46) 41. o.

⁶⁵ Koschtial i. m. (47)306. o.

⁶⁶ Katrine A. Levin–Monica B. Richman: A Survey of Industrial Design Protection in the European Union and the United States. *European Intellectual Property Review*, 2003. 3. sz., 113. o.

vagy épp fordítva, a megváltozott műszaki rendeltetés determinálta a külső jellegzetességet? Mivel a tervezés tudatos folyamat, el kell fogadni, hogy a funkciók akár önkényes változtathatósága miatt valójában nem létezik olyan műszaki rendeltetés, amely „kizárólag” meghatározná a termék külsejét. Ez az értelmezés még akkor is megáll, ha a kérdéses iparágban az alkotói szabadságfok csekély, azaz a termék célja erősen megkötöti a dizájnert. Az alkotói szabadságfok kapcsán említett „mozgókála”⁶⁷ megközelítés pontosan ezt a problémát oldja fel.

Az előző értelmezési lehetőség elvezet oda, hogy a kérdéses szakasz valójában felesleges. Egy lehetséges harmadik megközelítés azonban árnyalhatja a képet. Némileg átértékelve a problémás szakasz nyelvtani megfogalmazását, védhetőnek tűnik az az álláspont, hogy az a külső jellegzetesség van kizárva az oltalomból, amely azért jött létre, hogy a termék betölthesse saját funkcióját. Ez abban különbözik a fentiektől, hogy itt a tervező kezét az kötötte meg, hogy a szándékolt cél eléréséhez mindenképpen szükséges volt alkalmaznia egy egyébként nem szándékolt külső jellegzetességet. Itt tehát a külső nem eredménye a rendeltetésnek, hanem inkább a rendeltetéshez volt szükséges csak és ez a külső megoldás.

Ez a kissé bonyolult értelmezés azért is tűnik helyesnek, mert a törvény következő szakasza szinte erre rímelve az olyan jellegzetességet zárja ki, amelyet „szükségképpen pontosan ugyanabban a formában és méretben kell megvalósítani ahhoz, hogy a termék, amelyre a mintát alkalmazzák, illetve amelyben a minta megtestesül, szerkezetileg összekapcsolható legyen egy másik termékkel, vagy elhelyezhető legyen benne, körülötte vagy rajta oly módon, hogy mindegyik termék betölthesse rendeltetését”. Itt tehát nem egy, hanem két (kapcsolódó) termék viszonyáról van szó. Érdekes, hogy a következő szakasz mégis pont az ide vonatkozó legkézenfekvőbb példát veszi ki a kizárás alól: a mindenki által ismert Legót.

Kizárt a közrendbe vagy a közkerkölcsbe ütköző minta oltalmazása is. A minta hasznosításának jogszabályba ütközése vagy az átlagember erkölcsi értékítéletével ellentétes volta még nem jelent automatikus kizárást. A közrendet itt az angol „public policy”, illetve a francia „ordre public” fogalmával kell azonosítani, ami tartalmilag azt jelenti, hogy csak a jogrendszer alapvető elveibe és intézményeibe ütköző mintát lehet kizárni.⁶⁸

Dogmatikailag ebbe a körbe tartozik a biológiai klónban megtestesülő minta is. A klónozás jelenleg a legtöbb jogrendszerben, így hazánkban is tilalom alá esik, ezért az ily módon létrehozott emberi külső mintaként nem oltalmazható. Másrészt az ember jelenleg nem lehet termék sem, mivel dolognak nem tekinthető, tulajdonjog tárgya nem lehet. Kétségkívül érdekes, sőt ijesztő jövőképet vázol a tudomány: a genetika és a klónozási technikák fejlődése belátható időn belül lehetővé teszi „formatervezett” emberek megszületését. Lehetséges elterjedése így a későbbiekben kiemelheti az erkölcsi korlátozások közül a klónozást. Valószínűleg azonban ez sem szüntetné meg az oltalmazhatóság akadályait. Ugyanis egyrészt a minta nem lesz rögzíthető, mivel az egyedfejlődés során természetesen

⁶⁷ Lásd: III. 1.6.2. fejezet

⁶⁸ Törvény, indoklás

vagy épp nem várt mellékhatásként bekövetkező mutációk a védett mintától eltérő külső megjelenésű embert eredményezhetnek, másrészt remélhetőleg a klónozott és megtervezett emberek génkészlete sem lehet kizárólagos oltalom tárgya, mivel azzal csak maga az ember és nem pedig a tervező vagy a megrendelő rendelkezhet.

Nem részesülhet oltalomban az a minta, amely a PUE szerinti állami felségjelet, illetve hatóságot vagy nemzetközi szervezetet megillető jelzést jogosulatlanul használ. Egyéb kitüntetés, jelvény, címer vagy hivatalos szavatossági vagy hitelesítési jegy használata is kizáró ok, ha annak használatához közérdek fűződik. Amennyiben azonban a jelzés csak a minta egy részét képezi, az illetékes szerv hozzájárulásával a minta oltalmazható.

A 9. § azt a mintát zárja ki az oltalomból, amelynek elsőbbségi időpontja után azonos minta került nyilvánosságra, de korábbi elsőbbséggel. Az igényt azonban csak olyan korábbi elsőbbségű minta ronthatja le, amelyre belföldön vagy Magyarországra kiterjedően adtak oltalmat. Tehát ez a konstrukció némileg szűkíti a lehetőséget az oltalom megtagadására, ugyanakkor a nemzetközi szerződésekkel összhangban van, mert a Hágai Egyezmény alapján megadott több országra kiterjedő oltalmat is kellő elismerésben részesíti. Európai szinten azonban mégis tág teret ad ez a szakasz az oltalom kizárására: a 60/C. § révén a lajstromozás alapján oltalomban részesülő közösségi formatervezési minta is idetartozik.

A 10. §-ban szabályozott két kizáró ok speciális, mert ezeket a szabadalmi hivatal csak a jogosult kérelme esetén veheti figyelembe, egyébként hivatalból nem tagadhatja meg a minta oltalmazását. Az egyik kizárási ok, ha a minta olyan megkülönböztető jelzést használ, amely másnak korábbi iparjogvédelmi jogába ütközne, vagy amelyet más korábbtól fogva ténylegesen használ belföldön, és a mintában való használat a korábbi használó hozzájárulása hiányában jogszabályba ütközne. A másik kizárási ok a más korábbi szerzői jogát sértő minta.

III. 1.9. A mintából és a mintaoltalomból fakadó jogok és kötelezettségek

A minta a későbbi mintaoltalom lehetséges tárgya. Már magából a mintából, annak pusztán fizikai tényszerűségéből is származnak jogok, mégpedig a szerzői minőség elismerése és a nyilvánosságra hozatalhoz kapcsolódó jog. Ezek a mintához kapcsolódó személyiségi jogok. A szerzői minőséget a törvény megdönthető vélelemmel az elismert bejelentési napon benyújtott bejelentésben szerzőként feltüntetett személynek adja meg. Ha a mintát többen, közösen alkották, akkor a szerzőségi részarányt ellenkező megjelölés hiányában egyenlőnek kell vélelmezni. A szerzőt megilleti a jog, hogy a mintaoltalmi iratok szerzőként tüntessék fel, de írásban kérheti ennek mellőzését is. A terméken azonban nem kötelező feltüntetni a szerző nevét. A szerző e minőségének kétségbe vonása, illetve személyiségi jogainak egyébként megsértése esetén a Ptk. 87. § (1) alapján léphet fel.

A mintát a bejelentés közzététele előtt csak a szerző vagy jogutódja hozzájárulásával lehet nyilvánosságra hozni. Ez a döntési jog adott esetben azt is jelentheti, hogy a szerző vagy jogutódja a mintát titokban tartja, és ezzel lemond a védelemről. Ez azonban

formatervezésiminta-oltalom esetén kevésbé életszerű, ugyanis itt nehezen képzelhető el olyan gazdasági érdek, amely azért igyekezne rejtve tartani egy oltalmazható mintát, mert az esetleg felülmúlna egy már alkalmazott másikat. Ez a megoldás inkább a szabadalmak területén gyakorlat, ahol elképzelhető, hogy egy új szabadalom több olyan régit tenne feleslegessé, amelyre komoly gazdasági beruházás épül.

A mintához kapcsolódó vagyoni jogokat a mintaoltalmi igény fejezi ki. A mintaoltalmi igény a szerzőt vagy jogutódját illeti. Az igényjogosultságot a törvény a szerzői minőséghez hasonlóan, megdönthető vélelmekkel telepíti személyekre, a közös mintaoltalmi igényre és a közös mintaoltalomra a szabadalmi törvény megfelelő alkalmazását írja elő.

Az iparjogvédelem különböző oltalmi tárgyainak megalkotása általában jelentős beruházásokat igényel. Természetesen a nagyközönség számára ismertebbek a hőbortos otthoni feltalálók és tehetséges szabadúszó, önmenedzselő tervezők, de az igazán jelentős gazdasági súlyú szabadalmak és formatervezési minták mögött általában tervezett és nagy összegű pénzügyi befektetések állnak, példaként említhetjük a milliárdos kutatási összegeket felkészítő gyógyszer szabadalmakat vagy a szintén igen drága gépjárműdizájnokokat. Gyakran magának a mintának a megalkotása nem kerül túl nagy összegbe, a termék piaci bevezetése azonban igen. Erre a legjobb példa talán a divattervezés. A befektetői érdekek védelmére a szabadalmi jogi analógiára épülő szolgálati és az alkalmazotti minták szabályozása szolgál.

„14. § (1) Szolgálati minta annak a mintája, akinek munkaviszonyból folyó kötelessége, hogy a minta tárgykörébe eső megoldásokat dolgozzon ki.

(2) A szolgálati mintára a mintaoltalom a szerző jogutódjaként a munkáltatót illeti meg.

(3) Alkalmazotti minta annak a mintája, aki anélkül, hogy ez munkaviszonyból eredő kötelessége lenne, olyan mintát alkot, amelynek hasznosítása munkáltatója tevékenységi körébe tartozik.

(4) Az alkalmazotti mintára a mintaoltalom a szerzőt illeti meg, a munkáltató azonban jogosult a minta hasznosítására. A munkáltató hasznosítási joga nem kizárólagos; a munkáltató hasznosítási engedélyt nem adhat. A hasznosítási jog a munkáltató megszűnése vagy szervezeti egységének kiválása esetén a jogutódra száll át; egyébként másra nem szállhat, illetve nem ruházható át.”

A szolgálati és az alkalmazotti minta további szabályozása megfelelő eltérésekkel a szabadalmi törvény rendelkezéseire épül.

Külön kérdésként vetődik fel az az eset, amikor a szerző nincs olyan függésben, amely szolgálati vagy alkalmazotti mintát alapoz meg, ugyanakkor mégis megrendelésre készíti a mintát. Ki kell emelni, hogy a megrendelés tárgya a minta megalkotása, nem pedig az azt hordozó termék. Ezért itt a vállalkozási szerződés nevesített, írásban érvényes formája, a kutatási szerződés tűnik alkalmazhatónak. A szerződési modell azonban leginkább a szabadalmaztatható találmányra és a know-how-ra lett kidolgozva, ez abban is kifejeződik, hogy a vállalkozási jellegű eredménykötelelem mellett létezik egy megbízási jellegű, találmány felfedezése nélkül teljesülő formája is. Az utóbbi a formatervezési mintánál kevésbé tűnik

életszerűnek, mivel ebben az esetben a várt szellemi alkotás létrejöttében a bizonytalansági tényező meglehetősen alacsony. Alkalmazhatónak tűnik a tervezési szerződés is, valószínűleg a gyakorlat a két említett forma vegyítését fogja választani.

Ki lesz a mintaoltalom jogosultja, a szerző vagy a megrendelő? Ahhoz, hogy a megrendelő gyakorolhassa a minta feletti rendelkezési jogot, kifejezett megállapodás szükséges,⁶⁹ ebben az esetben a szerző harmadik személyek előtt köteles titokban tartani a mintát. A nyilvánosságra hozatal tilalma logikus követelménye annak, hogy később a megrendelő a mintára oltalmat igényelhessen. Tovább bonyolítja a kérdést, ha a létrehozott minta esetleg szerzői jogi védelemre is alkalmas, az ugyanis a szerzőt illetné. Ezért már a szerződéskötés során ki kell kötni azt is, hogy a tervező esetleges vagyoni jogai is a megrendelőt illetik.⁷⁰ Ezen kikötések miatt a szerződés vállalkozási jellege a jogátruházási szerződés jellegzetességével bővül, továbbá mind a felhasználási, mind a hasznosítási szerződéseknek elsősorban a díjazással kapcsolatos tartalmi elemei is megjelenhetnek, mivel a szerzőt nemcsak az alkotásért és vagyoni jogainak átruházásáért, hanem a későbbi, immár a megrendelő által adott licenciáért is ellenszolgáltatás illetheti. Az előbbiekre tipikusan összegszerűen, az utóbbira pedig részesedésben meghatározott díjazás a jellemző.

A mintaoltalom egy speciális, a mintához kapcsolódó személyiségi jogokat is magába olvasztó, továbbá vagyoni jogokat is konstituáló oltalmi forma. Az oltalom nem automatikusan keletkezik, hanem egy konstitutív hatályú hatósági aktus eredményeként. Ez fontos különbséget jelent a szerzői művekhez képest, a szerzői jogi védelem ugyanis a műveket keletkezésüktől, automatikusan megilleti.

A törvény megalkotásának idején így felmerült, hogy egy rövidebb tartamú, szűkebb terjedelmű oltalom lajstromozás nélkül is megillessen a mintát. A lajstromozás nélkül keletkező közösségi formatervezésimita-oltalom miatt mindez felesleges lett volna, így a törvény nem teremtett ilyen lehetőséget.

A formatervezésimita-oltalom tartósságát tekintve időbeli határok mentén el kell különíteni egy ideiglenes oltalmat, amely a bejelentés közzétételével a bejelentés napjára visszahatóan keletkezik, és el kell különíteni a már végleges oltalmat, amely azonban nem új oltalom, hanem a mintaoltalom megadásának, azaz a lajstromozásnak napjával az ideiglenes oltalom erősödik véglegessé. Az ideiglenes oltalom tehát függő jogi helyzetként is felfogható.

Az oltalom szerkezete abszolút jellegű, tulajdonjogias, mivel lényege, hogy a mintát csak az oltalom jogosultja hasznosíthatja, s a jogosult bárkivel szemben felléphet, aki engedélye nélkül ugyanezt teszi. A hasznosítás felfogható tulajdonjogi analógiával a rendelkezési és a használati jogosultság együtteseként. A hasznosítási cselekmények sokfélék lehetnek, de a legtipikusabbakat a törvény is nevesíti. Ide tartozik a minta szerinti termék előállítása,

⁶⁹ *Lontai Endre*: Szellemi alkotások joga. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001, 251. o.

⁷⁰ *Simon Clark*: Commissioned Designs – Who owns them? Copyright World, 120/2002., 16. o.

használata, forgalomba hozatala, forgalomba hozatalra felkínálása, behozatala, kivitele és e célokból való raktáron tartása.

A mintaoltalom azonban nem korlátlan, mert a jogosult nem tilthatja meg a magánhasználatot, illetve a gazdasági célokon kívül eső tevékenységeket, a kísérleti célú tevékenységeket, az idézést, valamint az iskolai oktatás céljából végzett cselekményeket. Természetesen e cselekmények sem lehetnek tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat részei, s nem lehetnek indokolatlanul sérelmesek a minta rendes felhasználására.

A kereskedelmi tranzitérdekeket szolgálja, hogy a mintaoltalom hatálya nem terjed ki az átmenő termékekre, valamint az olyan külföldi eredetű termékekre, amelyek belföldön nem kerülnek forgalomba.

A mintaoltalom korlátai közé tartozik az előhasználati jog. Ezt a törvény a 17. § (3) bekezdésében teszi lehetővé:

„Előhasználati jog illeti meg azt, aki az elsőbbség napja előtt kezdte meg a minta szerinti termék belföldön, jóhiszeműen és gazdasági tevékenysége körében történő előállítását vagy használatát, vagy annak érdekében komoly előkészületet tett. Az előhasználatra a szabadalmi törvény rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

Ez a jog azt a hasznosítót védi, aki az oltalmi jogosulttól függetlenül alkotott, de az oltalmat sértő mintát kívánja hasznosítani. Jóhiszeműsége vélelmezett addig, amíg nem bizonyítják, hogy a mintát lemásolta. Az oltalom reá nézve az előállításnak, a használatnak, illetőleg az előkészületnek az elsőbbség napján meglévő mértékéig hatálytalan.”⁷¹

A mintaoltalom egyik legfontosabb speciális korláta a jogkimerülés.

„18. § A mintaoltalomból eredő kizárólagos hasznosítási jog nem terjed ki a mintaoltalom jogosultja által vagy az ő kifejezett hozzájárulásával az Európai Gazdasági Térségben forgalomba hozott – a minta szerinti – termékkel kapcsolatos további cselekményekre.”

A jogkimerülés ismert a szabadalmi jogban is. Fontos kiemelni, hogy itt nem az oltalom megszűnéséről van szó, hanem arról, hogy az oltalmazott minta szerinti termék további hasznosítása már nem tartozik a jogosult engedélyezési körébe. Tehát a minta szerinti terméket továbbra sem lehet lemásolni, újragyártani, ellenben forgalmát az oltalmi jogosult nem akadályozhatja. A jogkimerülés gyakorlati hatása uniós keretek között lehet igazán érdekes. Ha ugyanis a jogosult Magyarországon hasznosítási engedélyt adott a mintára, és ennek alapján onnan minta szerint gyártott terméket visznek be egy másik tagállamba, akkor ezt a jogosult már nem tilthatja meg kizárólagos engedélyezési joga alapján. Megtilthatja azonban az engedélyt megadó licencszerződésben. Ezzel azonban a kérdés az iparjogvédelem területéről átkerül a versenyjog területére, amely immár nem az oltalom alapján gyakorolható jogok fennállását fogja vizsgálni, hanem azt, hogy a szerződési korlátozás mennyiben lépheti túl a piackorlátozó megállapodások tilalmát. Lényegében tehát

⁷¹ 1995. évi XXXIII. törvény a szabadalmi oltalomról, 21. § (3)

a jogkimerülés lehetővé teszi a párhuzamos importot. Ezzel a jogosultnak hasznosítási engedélyezés előtt azt is figyelembe kell vennie, hogy az engedélyes a legyártott terméket más tagállamokból is behozhatja, versenyt teremtve ezzel az esetleges többi hasznosítónak. Ez nyilvánvalóan azt idézi elő, hogy kevesebben vállalják a termék gyártását, de valószínűleg az egységes piac nagyobb területén forgalmazzák. Ezt a jogosultnak díjigénye kiszámításakor mindenképpen mérlegelnie kell, hiszen várhatóan kevesebben fognak tőle hasznosítási engedélyt vásárolni, ugyanakkor nagyobb mennyiségben fogják a terméket előállítani.

„A mintaoltalom alapján a mintaoltalom jogosultja nem tilthat el mást attól sem, hogy az összetett termék eredeti megjelenésének helyreállítására irányuló javítás céljából – az üzleti tisztesség követelményeivel összhangban – valamely alkotóelem mintáját a javításhoz szükséges mértékben hasznosítsa, feltéve, hogy e minta az összetett termék eredeti megjelenéséhez szükségképpen igazodik.”⁷²

A szakasz a pótalkatrészekre (spare parts) vonatkozik, s kapcsolódik az uniós szabályozás legvitásabb kérdésköréhez. Nem véletlen, hogy a szakirodalom is behatóan foglalkozik a problémával. A vitát – nem először az Unió történetében, – a belső piac liberalizációjának kívánatos mértékéről alkotott véleménykülönbség okozta. A Bizottság és a Parlament a teljes liberalizáció talaján állva korlátozta volna a mintaoltalmat, megszüntetve azt a monopóliumot, hogy az összetett termék védett mintájához tartozó pótalkatrészt csak a jogosult gyárthat. A liberalizációt a Bizottság és a Parlament a kényszerengedélyezés bevezetésével képzelte el, ennek lehetősége azonban sokkolta az autóipart, és más iparágak szereplői is ellenérzésüket fejezték ki. A Tanács, a legtöbb tagállam álláspontját képviselve, nem akarta elfogadni az oltalom ilyen jellegű áttörését. Félő volt, hogy a jogalkotási folyamat megreked, végül a szinte egyedülként liberalizációpárti Anglia soros elnöksége alatt mégis sikerült kompromisszumra jutni: az irányelv 14. cikke szerint a tagállamok szabadon választhatnak a két alternatíva közül, az irányelv hatálybalépését követően azonban csak a liberalizáció irányába módosíthatják jogszabályaikat, miként tette azt hazánk is. A „*status quo*”-nak ez a féloldalas befagyasztása⁷³ ideiglenes, áthidaló jellegű, mivel csak így sikerült elérni az irányelv elfogadását. 2005. október 28-ig⁷⁴ a Bizottság – elsősorban az érintett iparágakra figyelemmel – felülvizsgálja a kialakult helyzetet és megteszi a megfelelő módosító javaslatokat. Nem valószínű azonban, hogy a vita e hosszú jegelés után ne izzana fel újra, hiszen az ellenérdekű iparágak, elsősorban az autógyárak és az autók számára pótalkatrészeket gyártók közötti érdekkülönbség nem mérséklődött.

A pótalkatrészek ügyében tehát a nemzeti jogok nem harmonizáltak, ami közvetlenül érintheti a belső piac működését is. Elképzelhető, hogy egy, a pótalkatrészek piacát már li-

⁷² Törvény, 17. § (2)

⁷³ „freeze-plus”, *Musker* (2002), 71. o.

⁷⁴ Irányelv, 18. cikk alapján

beralizált tagállam területén jogszerűen gyártott minta másik tagállamba exportálva jogsértőnek számít, ahogy azt a Renault vs. Maxicar & Formento-ügyben született ítélet is mutatja. Felvethető, hogy a jogkimerülés intézménye nem zárja-e ki a jogsértést. Musker szerint a jogkimerülést ilyen esetben általánosan felülírja a rendeltetésszerű joggyakorlás elve, s arra is rávilágít, hogy a jogkimerülés feltétele a jogosulti hozzájárulás, amit azonban törvényi rendelkezés vagy akár kényszerengedély megléte esetén még korántsem tekinthetünk megadottnak.⁷⁵ Ez az érvelés azért is helyes, mert a szellemi tulajdon-jog monopolisztikus jellege miatt az azt áttörő intézményeket, így a kizárólagos jogok kimerülését is, csak szűkítő értelemben szabad figyelembe venni.

A pótalkatrészek kapcsán meg kell jegyezni, hogy az összetett termék rendeltetésszerű használata során nem látható alkotóelemek azért kerültek ki a védelem alól, hogy ezzel is kedvezzenek az autóalkatrész-gyártóknak.⁷⁶

A mintaoltalom egyfajta korlátjának is felfogható időtartamának szabályozása. Nem lenne igazságos, hogy egy minta védelme örökké tartson, hiszen ezzel ez a piaci verseny számára egyébként hasznos monopólium aránytalan versenykorlátozó hatalommá torzulna. Az időtartam szabályozása az egyik legfontosabb harmonizációs kérdés. A TRIPS-egyezmény legalább tíz évig tartó oltalmat követel, a Hágai Megállapodás szerint a nemzetközi lajstromozás öt évre szól, és ez öt-öt évre meghosszabbítható, így az oltalom a nemzetközi lajstromozástól számított 15 évig tarthat, sőt tovább is, amennyiben a részes állam nemzeti lajstromozása ennél hosszabb időt engedélyez, ebben az esetben ugyanis a nemzetközi oltalom is e hosszabb időtartamig áll fent az adott tagállamban. Az irányelv 10. cikke szerint az oltalom a bejelentés napjától számított öt évre szól, s a jogosult négyszer kérheti öt-öt évvel történő megújítását. A bejelentés napjától számított 25 év elteltével az oltalom nem újítható meg. A törvény az irányelv által előírt kötelező időtartamot veszi át. Ez kereskedelmi szempontok miatt különösen fontos, hiszen az egységes piac várhatóan keresletnövelő hatása csak úgy érvényesülhet, ha az oltalmi idő az egész piacon egyforma.

Az ideiglenes oltalom lemondással, illetve a mintaoltalmi bejelentés jogerős elutasításával, a bejelentés napjára visszaható hatállyal szűnik meg. A végleges mintaoltalom megszűnésének rendes, tipikus esete az oltalmi idő megújítás nélküli lejárata. Ebben az esetben a megszűnés a lejáratot követő naptól hatályos. Ugyanígy *ex nunc* hatályú a végleges oltalomról való lemondás. A lemondás a bejelentőnek, illetve a lajstromban feltüntetett jogosultnak a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz intézett írásbeli nyilatkozata. Két fontos kérdést kell ezzel kapcsolatban rendezni. Elképzelhető, hogy a lemondás sértené harmadik személy jogát. Tipikus példa erre, hogy a jogosult kizárólagos hasznosítási engedélyt adott a mintára. Ilyenkor a hasznosító gazdasági beruházásait, amelyek a gyártáshoz szükségesek, veszélyeztetné

⁷⁵ Musker i. m. (46) 73. o.

⁷⁶ David Musker: Hidden Meaning? UK Perspectives on „Invisible in Use” Designs. European Intellectual Property Review, 2003. 10 sz. 451. o.

a lemondás, ha emiatt a minta utóbb közkinccsé válna. Ezekben az esetekben a lemondás csak az érintett személyek hozzájárulásával hatályos.

A másik kérdés a lemondás visszavonhatósága. Ez igen furcsa helyzetet teremtene, ugyanis azt eredményezné, hogy ha valaki a lemondás okán közkinccsé vált minta hasznosítását megkezdte, akkor számolnia kellene azzal, hogy esetleg az egykori jogosult megtilthatja a hasznosítást, mert időközben felélesztette az oltalmat. Ez sértené a jogbiztonság követelményét, továbbá rendkívül káros lenne gazdasági szempontból is. Így a mintaoltalom felélesztésére a törvény nem ad lehetőséget.⁷⁷

A már végelegessé vált oltalom megsemmisítése, mint atipikus ok, a bejelentés napjára visszahatóan szünteti meg az oltalmat. Az okokat a 28. § szabályozza. Az oltalom keletkezési napjára visszamenő megszűnése fontos kérdéseket vet fel a már teljesített díjak tekintetében. Elképzelhető ugyanis, hogy harmadik személy olyan minta hasznosítására kötött visszterhesen licenciaszerződést az oltalom jogosultjával vagy a szerzővel, amelyről utóbb kiderült, hogy nem is részesülhetett volna oltalomban, azaz közkinccsként, ingyenesen is bárki hasznosíthatta volna. Ebben az esetben a díjak teljes körű visszakövetelése sértené a díjat felvevők érdekeit, akik feltehetőleg a mintaoltalom közhitelű bejegyzése okán jóhiszeműen gyakorolhatták az oltalomból őket megillető kizárólagos engedélyezési jogosultságokat. Ezért a törvény 29. §-a szerint csak a díjak azon részét lehet visszakövetelni, amelyet a minta hasznosításából származó gazdasági előnyök nem fedeztek. Ez azért is bölcs megoldás, mert nyilvánvalóan a piaci szereplők többsége is védettnek tekintette a mintát, így nem is hasznosította azt. Tehát a visszterhesen hasznosító ugyanolyan körülmények között hasznosított, mintha egy valódi oltalomra kapott volna engedélyt, így nyilvánvalóan esetleges piaci kára sem abból származott, hogy a mintáról utóbb kiderült, hogy nem alkalmas oltalmazásra.

Az oltalom részleges megsemmisítéseként fogható fel a változtatás (48. §). Ez az oltalom tárgyát nem módosíthatja, ellenben az ábrázolás meghatározott részét, amely nem tartozik a mintához, kiveheti az oltalom hatálya alól. A változtatás értelme, hogy amennyiben ezzel a megsemmisítés okai megszűnnek, a mintaoltalom továbbra is fennmaradhat. A változtatás tehát lényegében a megsemmisítéssel fenyegetett oltalmi jogosult egyik utolsó esélye a mintaoltalom fenntartására. Ez összhangban van az irányelv 11. cikkének 7. pontjával.

III. 1.10. A mintaoltalomból eredő jogok megsértése

A formatervezésiminta-oltalom a szellemi tulajdonhoz fűződő jogok közé tartozik, ezért megsértése esetén indokolt a tulajdonjog megsértésével közel azonos, magas szintű védelem. A tulajdonhoz fűződő társadalmi érdek alkotmányos garanciákban is kifejeződik, és védelme azt kívánja, hogy a jogsértésekkel szembeni fellépés határozott és hatékony legyen.

A TRIPS-egyezmény is rendelkezik a jogsértések elleni eszközökről. 61. cikkében bünte-

⁷⁷ Törvény, 27. § (4)

tőjogi védelem megteremtését írja elő a tagok számára minimálisan a védjegyhamisítás és a kereskedelmi nagyságrendű (üzletszerű) szerzői jogi kalózkodás esetére, lehetőséget adva ugyanakkor arra is, hogy a tagállamok eldöntsék, hogy a szellemi tulajdon-jog körébe eső más oltalmi tárgyakra is büntetőjogi védelmet biztosítsanak. Előírja, hogy az elkövetők elrettentésére legyen lehetőség mind pénzbüntetés, mind szabadságvesztés kiszabására, s egyben a jogsértést megvalósító termék elkobzására, lefoglalására vagy megsemmisítésére.

A polgári jogi védelem megteremtése még nyilvánvalóbb kötelezettség, a TRIPS ezen a téren is minimumkövetelményeket határoz meg. A legfontosabbak a kártérítést, az ideiglenes intézkedést és a vámintézkedést érintik.

Az irányelv nem rendelkezik részletesen a jogsértésekről, ugyanakkor 12. cikkével alapot teremt a jogsértések elleni fellépésre:

„A minta lajstromozása alapján a mintaoltalom jogosultjának kizárólagos joga van a minta hasznosítására és arra, hogy a mintát engedély nélkül hasznosító harmadik személyekkel szemben fellépjen.”

A magyar jogi védelem megfelel a nemzetközi egyezmények és az irányelv által előírt követelményeknek. Büntetőjogi oldalon a Btk. a bitorlás (329. §), valamint az iparjogvédelmi jogok megsértése (329/D.§) tényállással védi az iparjogvédelem területére eső oltalmakat, így a formatervezésiminta-oltalmat is.

A polgári jogi védelmen belül a személyhez fűződő jogok megsértése elleni fellépésre a Ptk. 87. § (1) ad lehetőséget. A mintaoltalomból fakadó jogok megsértését egységesen bitorlásnak nevezik, ennek két fajtája a minta bitorlása, illetve a mintaoltalom bitorlása. A minta bitorlása akkor valósul meg, ha a mintaoltalmi bejelentésnek vagy a mintaoltalomnak a tárgyát jogosulatlanul másnak a mintájából vették át. Tehát erről akkor beszélhetünk, ha a mintát mint szellemi alkotást „eltulajdonítják”, azaz ha valaki más mintáját „ellopva” szerez oltalmat. Ebben az esetben a valódi jogosult bíróság előtt kérheti, hogy részben vagy egészben ő legyen az oltalom jogosultja, továbbá kártérítést is követelhet a polgári jog általános szabályai szerint, azaz a bitorló vétkessége esetén.

A mintaoltalom bitorlása az oltalom alatt álló minta jogosulatlan felhasználásával valósul meg. Ezen a kizárólagos jogok engedély nélküli gyakorlását kell érteni. A törvény a szabadalmi törvény 35. §-ára utalva sorolja fel, hogy milyen polgári jogi igényeket támaszthat a jogosult a bitorlóval szemben. Kérheti a bitorlás megállapítását, abbahagyását, a bitorló eltiltását a további cselekményektől, valamint nyilvános elégtételre kötelezést. Mindezeknél jóval erősebb fegyver, hogy a jogosult követelheti azt is, hogy a bitorló szolgáltatson adatokat a bitorló termék előállításában és forgalmazásában résztvevőkről, és tárja fel az ilyen termékek terjesztésére kialakított üzleti kapcsolatait. E rendelkezésnek az az értelme, hogy ellene nem lehet üzleti titokra hivatkozni. A Pp. ezt lehetővé tenné, ezért e kötelezettség beemelése az anyagi jogba egyben azt is eredményezi, hogy a bitorló ítéletben marasztalható az adatszolgáltatás megtagadása esetén, így a végrehajtás során addig bírságható, amíg végül nem teljesíti kötelezettségét. Ez a megoldás lényegében

kiküszöböli, hogy az adatszolgáltatási kötelezettség, amely a Pp.-ben mint üzleti titkot érintő és így megtagadható tanúvallomás jelenne meg, ne csak egy tulajdonképpeni „*lex imperfecta*” legyen, hanem a jogosult tényleges fegyvere a tisztességtelen versenytársakkal szemben.

A jogosult követelheti a bitorlással elért gazdagodás visszatérítését is. Ez vétkességre tekintet nélkül, azaz a jóhiszemű bitorlóval szemben is alkalmazható.

Az érintett termék és az előállításához használt eszközök lefoglalása szintén kérhető, jogsértő mivoltuktól való megfosztásuk, ennek lehetetlensége esetén pedig megsemmisítésük vagy a végrehajtás szabályai szerint történő értékesítésük is elrendelhető. Természetesen mindezekon felül a jogosult kára megtérítését is követelheti a polgári jog általános szabályai szerint.

A jogsértések kérdéskörénél kell kitérni az ideiglenes intézkedésre, amelyet a TRIPS 50. cikke ír elő a szellemi tulajdon védelmére. Az ideiglenes intézkedés szabályai a Pp. 156. §-ában vannak lefektetve. Előnye, hogy soron kívüli eljárásban megadja a jogosultnak mindazt, amit keresetében kér (kivéve a vissza nem fordítható intézkedéseket), s ezzel igen gyors, ám csak a per eldöntéséig tartó és biztosíték adásához is köthető jogvédelmet jelent. Vagylagos feltételei közül a kérelmező különös méltánylást érdemlő helyzetét valószínűsíteni kell, továbbá konjunktív feltételként azt is, hogy az elérhető előny nem jár nagyobb hátránnyal. A TRIPS alapján a különös méltánylást érdemlő helyzet vélelmezett, ha a kérelmező igazolja, hogy ő a jogosult. Ebből adódóan az ideiglenes intézkedés megadása szinte automatikusnak tűnhet. A bírói gyakorlat szerint azonban azt is valószínűsíteni kell, hogy az a cselekmény, amely ellen ideiglenes intézkedést kérnek, egyben jogsértést is megvalósít.⁷⁸

A mintaoltalom megsértése láthatóan súlyos következményekkel, objektív felelősséggel jár, miközben megvalósítani nem is olyan nehéz, hiszen lényegében azoknak, akik el akarják kerülni a mintaoltalom megsértését, a 20. § (2) bekezdést alapul véve kell eljárniuk, azaz olyan mintát kell alkotniuk, amely a tájékozott használóra eltérő összbnyomást tesz a már lajstromozott mintákhoz képest. A tájékozott felhasználó fogalma azonban ma még nem kristályosodott ki a joggyakorlatban, így igen könnyen előfordulhat, hogy egy gyártó a legnagyobb gondosság mellett is elköveti a bitorlást. Ezt kivédendő, a törvény fenntartja a nemleges megállapítás lehetőségét:

„24. § (1) Aki attól tart, hogy ellene mintaoltalom bitorlása miatt eljárást indítanak, az eljárás megindításáig kérheti annak megállapítását, hogy az általa hasznosított vagy hasznosítani kívánt termék nem ütközik valamely általa megjelölt minta oltalmába.

(2) A nemleges megállapítást kimondó jogerős határozat kizárja, hogy a megjelölt minta oltalma alapján ugyanarra a termékre vonatkozóan a mintaoltalom bitorlása miatt eljárást indítsanak.”

⁷⁸ PK. 214.

III. 1.11. A mintaoltalmi licencszerződés

A mintaoltalom legfontosabb gyakorlati haszna, hogy lehetővé teszi, hogy a megtervezett mintát ipari méretekben termékekre alkalmazzák, miközben ezért a tervező díjazást kap. Mivel a szerző tipikus esetben nem a gyártó, ezért a szerző engedélye szükséges ahhoz, hogy a hasznosítás körébe tartozó gyártást, értékesítést a gyártó végezhesse. Ez az igény az iparjogvédelem területén hasznosítási szerződések, más néven licencszerződések megkötésével elégíthető ki. A törvényi definíció szerint:

„21. § (2) Hasznosítási szerződés (mintaoltalmi licencszerződés) alapján a mintaoltalom jogosultja engedélyt ad a minta hasznosítására, a hasznosító pedig köteles ennek fejében díjat fizetni.”

A licencszerződés önálló szerződéstípus, a Ptk. 86. § (2) tulajdonképpen beépíti a polgári jogba azzal, hogy külön törvényre utalja a szabályok részletes kimunkálását. Ez a külön törvény a szabadalmi törvény, amelynek a szabadalmi licencszerződésre vonatkozó rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell a mintaoltalmi licencszerződésre is. Fontos kiemelni, hogy a Ptk. általános része alkalmazandó ezekre szerződésekre is.

A licencszerződés tárgya valamely hasznosítási jog. A jogosult bármelyik vagy akár az összes hasznosítási cselekményre adhat engedélyt. Főszabály szerint az engedély nem kizárólagos, s ha ki is kötik a kizárólagosságot harmadik személyekkel szemben, a jogosult hasznosítási joga ezt kizáró kikötés nélkül megmarad. Ebben az esetben felmerülhet, hogy mit lehet tenni, ha a hasznosító nem hasznosít. Ilyenkor az oltalom jogosultja kérheti a bíróságtól a szerződés módosítását.

A szolgáltatás speciális. A hasznosító díj fizetésére köteles, az oltalom jogosultja ellenben nem „dare”, hanem „praestare” szolgáltatással tartozik, azaz nem köteles átadni a mintát, hiszen az már nyilvános, különben nem kapott volna oltalmat. Ha az oltalom megszerzése még csak folyamatban van, akkor átadási kötelezettség is terheli az egyelőre még csak ideiglenes jogosultat.

A jogszavatosság is speciálisan alakul. A törvény az adásvétel szabályait rendeli alkalmazni egy nagyon fontos különbséggel: elállásnak nincs helye, csak azonnali felmondásnak. Ez a rendelkezés a mintaoltalom természetéből adódik, ugyanis a szerződés megszüntetése előtti időszakban már megtörtént hasznosítási cselekményeket nem lehet meg nem történné tenni, ezért a szerződéskötés idejére visszaható hatályú elállás értelmetlen lenne. Hasonlóan alakulnak a kellékszavatossági szabályok is, a mintaoltalom jogosultja a termék műszaki megvalósíthatóságáért felel, gazdaságosságáért, nyereségességéért azonban nem. Elállásnak itt sincs helye.

A szerződés megszűnik a kikötött idő lejártával, bontó feltétel beálltával, illetve a formatervezésminta-oltalom megszűnésével. A hasznosító kikötés hiányában nem adhat engedélyt a további hasznosításra, azaz az engedély személyhez kötött.

A licencszerződés speciális fajtája, amikor az oltalmi jogosult összes vagyoni jogát át-ruházza. Ezzel az eredeti jogosult kizárólagos engedélyezési joga átszáll az új, származékos jogosultra.

III. 1.12. Eljárási kérdések

A formatervezésimita-oltalomhoz kapcsolódó eljárásokban központi szerephez jut a Magyar Szabadalmi Hivatal. Hatáskörébe tartozik a mintaoltalom megadása, megújítása, megosztása, megszüntetésének megállapítása, megsemmisítése, a már említett nemleges megállapítási eljárás, továbbá a bejelentések és oltalmak nyilvántartása és a hatósági tájékoztatás. A hivatal hatáskörébe tartoznak a közösségi mintaoltalommal, valamint a Hágai Megállapodással kapcsolatos ügyek is. A hivatal eljárására a törvényben foglalt eltérésekkel, azaz szubszidiárius hatállyal alkalmazni kell az államigazgatási eljárás általános szabályait is.

A hivatal egyik legfontosabb feladata a mintaoltalmi lajstrom vezetése. *„Jóhiszemű és ellenérték fejében jogot szerző harmadik személlyel szemben a mintaoltalommal kapcsolatos bármely jogra csak akkor lehet hivatkozni, ha azt a mintaoltalmi lajstromba bejegyezték.”*⁷⁹ A lajstrom biztosítja a jogosult monopóliumát, de közhitelessége révén azoknak is biztonságot jelent, akik a lajstromban bízva kezdtek hasznosítási cselekményeket.

A mintaoltalom megadására irányuló eljárás⁸⁰ a mintaoltalomnak a lajstromba való bejegyzését célozza. Az eljárás a Magyar Szabadalmi Hivatalhoz benyújtott bejelentéssel indul, ennek tartalmaznia kell a bejelentési kérelmet, a minta ábrázolását, a minta szerinti termék megnevezését és – szükség szerint – az egyéb mellékleteket. Meg kell felelnie továbbá az alaki követelményeknek,⁸¹ a bejelentéstől számított két hónapon belül pedig meghatározott bejelentési díjat⁸² is le kell róni. Megkönnyíti az igénylők dolgát és igen költséghatékony az a lehetőség, hogy egy bejelentésben több mintára is lehet oltalmat igényelni, ha a minták szerinti termékek azonos locarnói osztályba tartoznak. A mintaoltalmi bejelentésben továbbá olyan minták csoportjára is igényelhető oltalom, amelyeket a termékek díszítésének a tájékozott használóra tett összbenyomást befolyásoló közös külső jellegzetességei kapcsolnak össze.

A hivatal a bejelentés benyújtása után megvizsgálja, hogy az megfelelő-e a bejelentési nap elismeréséhez szükséges feltételeknek, valamint megfizették-e a bejelentési díjat, majd a bejelentésről hivatalos lapjában, amely 2006. január 1-jétől elektronikus formában, a hivatal honlapján jelenik meg, hatósági tájékoztatást ad ki. Ha a bejelentés átjut az első szűrőn, újabb, ezúttal alaki vizsgálat következik. Az ezt követő vizsgálat az újdonságkutatás, erről újdonságkutatási jelentés készül, amelyet a hivatal – kérelemre és térítés ellenében – megküld a bejelentőnek.

⁷⁹ Törvény, 34. § (3)

⁸⁰ Törvény, VII. fejezet

⁸¹ 19/2001. (XI. 29.) IM rendelet a formatervezési mintaoltalmi bejelentés részletes alaki szabályairól

⁸² 19/2005. (IV. 12.) GKM rendelet a Magyar Szabadalmi Hivatal előtti iparjogvédelmi eljárások szolgáltatási díjairól

A mintaoltalmi bejelentést a legkorábbi elsőbbség napjától számított kilenc hónap elteltével közzé kell tenni. Ez a bejelentő kérelmére korábban is megtörténhet, de díj fizetése ellenében legfeljebb harminc hónapra el is lehet halasztani. A közzétételre a hivatalos lapban kerül sor. A közzététellel ideiglenes mintaoltalom keletkezik, amely az oltalom megadásával véglegessé válik. A közzététel azonban bárki⁸³ számára megnyitja az észrevételi lehetőséget, ami a mintaoltalom megadását megakadályozhatja, ha a minta vagy bejelentése nem felel meg a törvényben meghatározott valamely oltalomképességi feltételnek.

A mintaoltalom megadásának legkritikusabb szakasza az érdemi vizsgálat, amelyet a hivatal végez el. Ez kiterjed a definíciónak való megfelelés vizsgálatára, az esetleges kizáró okokra, és a bejelentés törvényességére is. A vizsgálatról függően a hivatal a bejelentőt hiánypótlásra, nyilatkozattételre, valamint a több mintára igényelt oltalom bejelentésének megosztására hívhatja fel.

Amennyiben a vizsgálat szerint a minta megfelel a törvényes feltételeknek, a Magyar Szabadalmi Hivatal a bejelentés tárgyára a közzétételtől számított legalább egy hónap elteltével mintaoltalmat ad. Ezt bejegyzi a mintaoltalmi lajstromba, és erről hatósági tájékoztatást közöl a hivatalos lapban.

⁸³ Lásd azonban a törvény 46. § (2) bekezdését és a 10. §-t